

דבר העורכת

לקוראים שלום!

אנחנו נמצאים כעת בעיצומו של מבצע "צוק איתן", זמנים מאד לא פשוטים למדינת ישראל. אנחנו שולחים לכם את גיליון זה של נושאונצ'יק בתקווה שיהווה הפוגה קלה מהמציאות הבלתי אפשרית בה אנו חיים בימים אלו.

אז מה בגיליון? יוסי חרש כותב על אבני חן. אירנה בוצ'בר מציגה בולים עם אבני קריסטל. בפינה רגע של היסטוריה מתחקה שמוליק כהן אחרי תחילתו של בית הכנסת. ולבסוף, בכל גיליון, חידון בולאי נושא פרסים.

נושאונצ'יק יוצא לחופשת הקיץ. נתראה באוקטובר. שמרו על עצמכם והקפדו להישמע להוראות פיקוד העורף.

שלכם, שביט

היכרות עם עולמן הקסום של אבני החן יוסי חרש

כבר בימי קדם צדו אבני החן את עינו של האדם. מבחינתם של המדענים אבני חן הן מינראלים – חומרים מוצקים הקיימים בטבע. בטבע יש המון מינראלים, ומה שמייחד את אבני החן זה לא רק היופי שלהן אלא גם נדירותן. לאבני חן יש גם עמידות גבוהה, ולכן אפשר לעבד אותן (באמצעות חיתוך וליטוש) ולשבץ בתכשיטים.

הענין שלי בגבישים החל במעבדת הכימיה בבית הספר התיכון, שם למדתי כיצד לגדל באופן מלאכותי גבישים גדולים וצבעוניים. בהמשך הכרתי את עולם הגיאולוגיה, שבו עוסקים (בין השאר) בחיפוש אחר מינראלים מיוחדים במקומות שונים ברחבי העולם. בכתבה זו אציג מבט מדעי על כמה מהמינראלים היוצרים את אבני החן המשובבות את נפשנו ומענגות את עינינו.

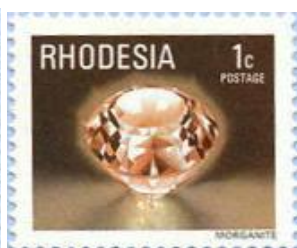
הבול מגרמניה מראה יהלום במבט על ובמבט צד. השוליים של גליון הבולים (מעל לבול) מראים שלבים בתהליך העיבוד.

ראש וראשון לרשימת אבני החן הוא **היהלום**. היהלום מורכב מאטומים של פחמן, שבתנאי טמפרטורה ולחץ גבוהים (המתקיימים עמוק בלב האדמה) מסתדרים במבנה מיוחד שנקרא מבנה יהלום. היהלומים עולים אל פני כדור הארץ בהתפרצויות של הרי געש. יהלומים מופיעים בצבעים שונים, החל בצהוב וכלה בכחלחל. את היהלום חותכים כך שיהיו בו 56 פאות, אותן מלטשים כדי להקנות לו ברק. קצהו העליון של היהלום מכונה "הכתר" וחלקו התחתון מכונה "המבואה".

דרום אפריקה היא מעצמה בתחום כריית היהלומים.

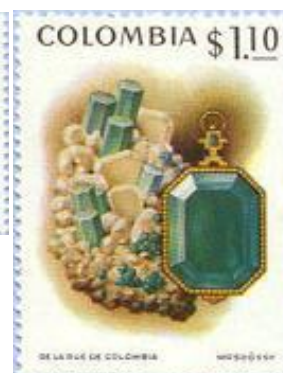
קבוצה אחרת של אבני חן הם הבריליים. מבחינה כימית הם מבוססים על תרכובת של היסודות בריליום, אלומיניום, סיליקון וחמצן. בריל טהור הוא חסר צבע, אך למזלנו בריליים רבים מזוהמים קלות ביסודות זרים, וכך נוצרות אבנים בעלות צבעים שונים. הידוע מבין חברי הקבוצה הוא הבריל הירוק, הידוע בשמות **איזמרד** או **ברקת** (באנגלית Emerald). לאבן **האקוומרין** צבע כחלחל הנובע משיירי ברזל, המורגנייט הוא בעל צבע ורוד וה-**הליודור** צהוב. אומרים שתמונה טובה מאלף מילים: התבוננו בבולים המתארים את הבריליים ואמרו בעצמכם: היש דבר מה יפה מזה?

למעלה: מורגנייט. משמאל: הליודור.

למעלה: אקוומרין. מימין: איזמרד.

קבוצת הקורונדום כוללת שתיים מאבני החן יקרות הערך ביותר – **האודם** (הקרויה גם רובי) ו**הספיר**. הבסיס הכימי הוא תחמוצת אלומיניום, כאשר תוספת זעירה של כרום יוצרת את הצבע האדום של האודם, בעוד שתוספת ברזל או טיטניום מובילה לצבע הכחול של הספיר. אבנים אלו מצטיינות ברמת קשיות גבוהה – רק היהלום קשה מהן – וגם אותן חותכים ומלטשים לקבלת ברק. הספיר גם מציג, לעיתים, אפקט של כוכב, כפי שרואים בבול מאוסטרליה.

הספיר – אבן חן כחולה
השייכת לקבוצת הקורונדום, מופיעה בטבע בסלעים. ספיר מעובד מציג אפקט של כוכב.

אבן האודם – רובי, כפי שהיא מופיע בטבע (ימין), ולאחר עיבוד (למעלה).

טופז צהוב.

טופז הוא מינרל המכיל אלומיניום ופלואור, ואשר נמצא בעיקר בחללים בסלעי יסוד כמו גרניט או בנקיקים בהם הטמפרטורה גבוהה. הטופז הטהור הוא שקוף, אבל כתוצאה מזיהומים הוא מופיע בצבעים שונים כגון צהוב, כחול, חום ירוק ואדום. את הטופז נהוג לעבד, לרוב תוך שמירה על סימטריה המזכירה את פרח הורד.

הקריסוברילים הם גבישים המבוססים על בריליום אלומיניום וחמצן. בקבוצה זו יש שתי אבני חן: **האלכסנדרית** ו**הסימופיין** – אבן המכונה גם "עין החתול". אבן האלכסנדרית מצטיינת בבליעה חזקה של אור, וכך צבעה משתנה מירוק בשעות היום לסגול-אדמדם בתנאי תאורה מלאכותית. הסימופיין הוא בעל צבע צהוב – ירוק. אם האבן נחתכת בדיוק גבוה ובכיוון הנכון מופיעה אלומה צרה וזוהרת לאורכה, ומכאן הכינוי עין החתול.

סימופיין – עין החתול.

אלכסנדרית בתאורה מלאכותית.

עד כה עסקנו ביהלום – גביש המבוסס על פחמן – ובתחמוצות של מתכות שונות. אי אפשר שלא להקדיש מקום במסגרת כתבה זו לאבני חן המבוססות על תחמוצות של סיליקון. הראשונה שבהן היא אבן ה**ירקן** (Jade), אותה ניתן למצוא בסלעים, בעיקר בבורמה. הסינים הם אמני הגילוף של הירקן, ומשבצים אותה בתכשיטים מורכבים. נדמה לי, שלרובנו אבן הירקן מזוהה עם תכשיטים שמקורם במזרח הרחוק.

חומר אחר השייך למשפחת הסיליקון הוא **הקווארץ** – אחד הנפוצים שבמינרלים שעל פני כדור הארץ. הקורא לא יופתע בוודאי לגלות שגם הקווארץ הוא שקוף בבסיסו, ומגוון הצבעים המתקבל בטבע נובע מאטומים זרים הכלולים בו. בחרתי להציג כאן רק חלק קטן ממגוון הצבעים של הקווארץ, וכן השוואה בין צורתו בטבע לצורתו המעובדת.

גביש זירקון.

קווארץ חום.

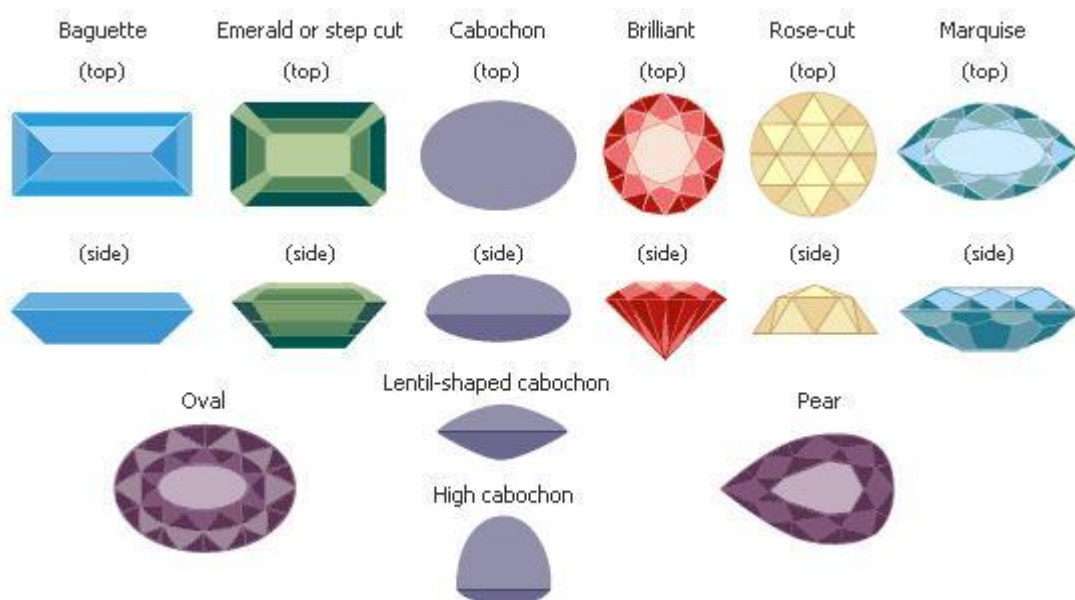
קווארץ בצורתו הטבעית (ימין) ולאחר עיבוד (למעלה).

זירקון מעובד.

נסיים את סקירת אבני החרן בסגירת מעגל: **זירקון** הוא גביש המבוסס על תרכובת של תחמוצת סיליקון עם מתכת הזירקוניום. הגביש מופיע בטבע במספר עצום של גוונים, כמו החום הנראה בבול ממוזמביק. בצורתו השקופה הזירקון משמש לעיתים כתחליף ליהלום, תוך ניצול מקדם השבירה האופטי הגבוה שלו.

אני משוכנע שהקוראים יכלו להתרשם מיופיו הרב של אבני החרן, ולחוש כי זהו אחד המקרים בהם הטבע נטה לנו חסד. יחד עם זאת, כדי ליהנות כראוי מאבני החרן יש לחתוך אותן לגודל המתאים לשיבוץ בתכשיט, וללטש אותן כדי להבליט את הצבע והברק שלהן. ריבוי הפאות הסימטריות של החיתוך הבריליאנטי מדגיש את הניצוץ של היהלום, בעוד שהמשטחים העגולים של חיתוך ה-cabochon מחזקים את ה"עומק" והצבע של אבני חן כמו הרובי. הטבלה הבאה מסכמת את אופני העיבוד המקובלים. הקורא מוזמן לגלול את המסך מעלה, לבחון את האבנים שהוצגו בכתבה זו, ולזהות את סוגי העיבוד בהם השתמשו.

עתה נכנס לפעולה הצורף: הוא מעצב תכשיטים שיכללו את אבני החן, ויתנו להן את הכבוד הראוי. פעולה זו – מעשה המשלב אמנות ואומנות – נראית על דבר הבולים מאלג'יר. בכך מושלם המסע המופלא של אבני החן – מלב האדמה אל תכשיטי היוקרה. בתכשיטים אלו מתקיימים דבריו של המשורר האנגלי הדגול **ג'ון קיטס** "דבר יופי הוא מענג לנצח".

לתגובות ניתן לפנות ליוסי חרש בכתובת: j_charrach@yahoo.com
את המאמר המלא ניתן לקרוא בנושאונט מספר 2. המאמר מכסה רק חלק קטן מאבני החן הקיימות.

"נוצץ כמו יהלום"¹

אירנה בוצ'בר

מאז המצאתו ב-1840, שינה הבול את עצמו עד מאוד: הוא צבעוני יותר, מנושאים מגוונים יותר, בעל צורות משונות ותוך שימוש בחומרים שונים ולעיתים אף מפתיעים. בעולם קיימים בולים מיוחדים עם תבליטים למגע או בולים עם ריח. לפני עשר שנים, ב-20 בספטמבר 2004, נוספו לקולקציית "בולי מגע" גם בולים עם אבני קריסטל.

ב-1892, דניאל סוורובסקי, ממציא מבוהמיה שבצ'כיה, הגיש בקשה להכיר בהמצאתו כפטנט: הוא ייצר מכונה לחיתוך וליטוש של אבני קריסטל שעזרה להגיע לליטוש האבנים באופן מהיר יותר ואיכותי יותר מאשר הליטוש הידני. ב-1895, הגיע סוורובסקי לכפר ווטנס שבחבל טירול באוסטריה והקים שם את החברה שלו. הוא התפתח בעולם האופנה והפך לספק ראשי של אבני קריסטל לצרכי אופנה, תכשיטים ואפילו לעיצוב פנים אדריכלי. [החברה](#) נמצאת עד היום בבעלות משפחתית, יותר מחמישה דורות, ומחזיקה סניפים ביותר ממאה ועשרים מדינות. ב-1995, לכבוד חגיגות המאה להגעתו של סוורובסקי לטירול, נבנה שם מוזיאון שמציג את החדשנות ואת ההשראה של סוורובסקי.

גליונית זו, בשיתוף של חברת סוורובסקי ודואר אוסטריה, מציגה ברקע את ראש הענק שנמצא במוזיאון סוורובסקי ושני בולים: בול אחד של ברבור שהינו סמל החברה והבול השני מציג אבן קריסטל. בכל בול יש שישה קריסטלים קטנים. הצבעים שבחרו לגליונית הוא הצבע הכחול שמייצג מים וטוהר, והצבע הלבן, הזוהר והנוצץ של קריסטל אחרי שהוא מלוטש. הגליונית הזו נחשבת לחידוש עולמי ומראה את החדשנות שעליה מבוססת החברה ומדגימה כיצד ניתן לשלב את האבנים הנוצצות במגוון רחב של תחומים.

ב-22 באוגוסט 2006, אוסטריה והונג-קונג הנפיקו בולים משותפים בנושא זיקוקים עם שילוב אבני סוורובסקי. צפייה בזיקוקי דינור היא חוויה ממנה נהנים אנשים מכל העולם. כדי להדגיש את הצבעוניות שבזיקוקים, הודבקו בדבק מיוחד קריסטלים צבעוניים כדי להגדיל את הברק של האבנים ולתת אפקט מנצנץ יותר לזיקוקים. הבול של הונג-קונג מציג את נמל ויקטוריה, אחד מהנמלים הידועים בעולם והבול האוסטרי

¹ מבוסס על הבלוג [הזה](#)

מציג את גלגל הענק שבוינה שנבנה ב-1897 לכבוד חגיגות היובל של הקיסר פרנץ יוזף הראשון. הבולים מגיעים עם אישור המעיד על כך שמדובר באבני סוורובסקי אמיתיים.

ברוח המונדיאל שריתק מיליוני אנשים לטלוויזיה בחודש הקודם, ב-2008 אוסטריה אירחה את משחקי גביע אירופה בכדורגל, שנחשב לשני בחשיבותו בעולם הכדורגל. מדובר גם באירוע הספורטיבי הגדול ביותר שהתקיים במדינה עד 2008. נבחרת ספרד ניצחה וזכתה בגביע. לרגל האירוע, רשות הדואר האוסטרית הנפיקה ב-5 ביוני 2008 בול עם הגביע מקושט בקריסטלים של סוורובסקי. התאריך המופיע על הבול הוא תאריך משחק הגמר. הגביע עשוי מכסף ושוקל 8 קילו, גובהו 60 ס"מ. על הגביע חרוטים שמות האלופים. בניגוד לבולים הקודמים, בבול זה הקריסטלים גדולים יותר.

בתאילנד הוציאו שני בולים מיוחדים לציון 60 שנות נישואים של הזוג המלכותי. הבולים הוצאו למכירה החל מ-28 באפריל 2010. הבול הצהוב הוקדש להכתרת המלך והמלכה ב-5 במאי 1950 והבול הוורוד מציין שישים שנות נישואים (הזוג המלכותי נישא ב-28 באפריל 1950). בכל בול שולבו שישה קריסטלים של סוורובסקי.

בהונגריה השתמשו בקריסטלים מזכוכית לבול שהונפק ב-25 באפריל 2011 בעקבות חוק יסוד חדש שהחליף את החוקה שהייתה מ-1949. החוק נועד לבסס את הונגריה

כמדינה חופשית ודמוקרטית. על הבול מופיע "הכתר הקדוש" שמסמל היסטוריה של העם ההונגרי במשך אלף שנים. בבול שילבו גם זהב 23 קראט והקדשה שניתן לראותה תחת קרני UV: "שיהיה שלום, חופש והרמוניה". הקריסטלים בבול הם בצבעים המקוריים של אבני החן המשובצים בכתר.

לתגובות ניתן לפנות לאירנה בוצ'בר ב- irina.bochevar@mail.huji.ac.il

בית הכנסת שמוליק כהן

תפילת כל נדרי בבית כנסת, 2012

המאמר היום יעסוק במוסד, שלכאורה הוא טריוויאלי ביותר ביהדות – בית הכנסת. יהודים דתיים מבקרים בבית הכנסת מדי יום ביומו, בימי חול, ובמיוחד בשבת וחג. גם יהודים חילונים (כמו כותב שורות אלה), אף שאינם מבקרים תדיר בבית הכנסת, מכירים אותו, ובוודאי ביקרו באי אלו בתי כנסת במהלך חייהם. אך איך החל מוסד בית הכנסת את דרכו? האם היו בתי כנסת בימי בית ראשון או שני, או שרק לאחר שחרב בית המקדש השני הוקמו בתי כנסת על מנת לנסות ולמלא את החלל שנפער בפולחן היהודי?

אני אתחיל דווקא במקור הכי לא יהודי שמזכיר את בית הכנסת – הברית החדשה. ארבעת

הספרים הראשונים של הברית החדשה נקראים ספרי הבשורה, והם מתארים את פעילותו של

ישוע מנצרת. גם אם אנו כיהודים לא מקבלים את הנטען בספרי הבשורה על היותו של ישוע בן האל ותפקידו בגאולת האנושות, מוסכם על כולם שהספרים הללו כוללים תאורים ריאליים של החיים ביהודה בתחילת המאה הראשונה לספירה, תקופה שבה הבית השני טרם נחרב. והנה אנו רואים שלפי המתואר בספרי הבשורה, בית הכנסת מילא תפקיד חשוב בחיי היהודים ביהודה, עוד בזמן שביט המקדש עמד על תילו ותפקד:

בית המקדש השני, 2011

"וַיֵּסֶב יֵשׁוּעַ בְּכָל-הַגָּלִיל וַיְלַמֵּד בַּכְּנִסְיֹתֵיהֶם וַיְבָשֶׁר בְּשׁוֹרֵת הַמְּלָכוֹת וַיֵּרְפָא כָּל-מַחְלָה וְכָל-מַדּוּה בָעָם:" (הבשורה ע"פ מתי, ד, 23).

"וַיָּבֹא אֶל-נֶצְרֶת אֲשֶׁר גָּדַל-שָׁם וַיֵּלֶךְ כְּמִשְׁפָּטוֹ בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת אֶל-בֵּית הַכְּנִסָּה וַיִּקָּם לִקְרֹא בַסֵּפֶר: (הבשורה ע"פ לוקס, ד, 16)

משני פסוקים אלה, אשר מתארים את פעילותו של ישוע, ניתן ללמוד כדרך אגב שבגליל היו מספר בתי כנסת, שנהגו ללמוד בהם ושביום שבת נהוג היה לקרוא בהם את התורה. אולם נדמה שהתאור הטוב ביותר נמצא דווקא בספר החמישי של הברית החדשה, במהלך ויכוח בין תלמידיו של ישוע אומר פטרוס את הדברים הללו: "כי מִדֶּרֶת עוֹלָם יִשְׁלַמְשֶׁה דְרָשִׁים בְּכָל-עִיר וְעִיר וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ יִקְרָא בְּבֵתִי כְנִסְיֹת (מעשי השליחים ט"ו 21). כלומר פטרוס מעיד אי שם כמעט 40 שנה לפני שחרב בית

המקדש השני, שמזה דורות נוהגים ללמוד את תורת משה ולקרוא את התורה מדי שבת בבית הכנסת.

דמות הכהן על רקע בית המקדש השני, 2012

מטבע מתקופת המרד הגדול, 1949

גם התלמוד הירושלמי יודע לספר לנו על קיומם של בתי כנסת בירושלים בימי בית שני, ועל תפקודם: "ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה וכולם עלה אספסיינוס" (תלמוד ירושלמי, מגילה, ג' א). אספסיאנוס שעלה על ירושלים היה המפקד הרומי של שהחל בדיכוי המרד הגדול ביהודה. לאחר שמונה לקיסר, עזב את ארץ ישראל, והעביר את שרביט הפיקוד על הלגיונות בארץ לבנו טיטוס. לעניינינו חשוב שהזכרת העובדה שאספסיאנוס הוא שהחריב את בתי הכנסת מבהירה לנו שהם חרבו במרד הגדול יחד עם בית המקדש, או במילים אחרות, שהם היו קיימים עוד בימי בית שני. התלמוד הירושלמי נערך בתחילת המאה החמישית או סוף

המאה הרביעית לספירה. הארוע המאוחר ביותר שמוזכר בו ארע בשנת 352 לספירה. גם החכמים הבבלים המאוחרים ביותר שמוזכרים בו פעלו באמצע המאה הרביעית לספירה. המשמעות היא שהוא נערך, במקרה הטוב כ- 280 שנה לאחר חורבן ירושלים, ולכן קשה לקבל את עדותו כפשוטה.

העדות הארכיאולוגית הקדומה ביותר לבית כנסת נמצאה דווקא במצרים, סמוך לאלכסנדריה. המדובר הוא בכתובת הקדשה למלך תלמי השלישי (מלך בשנים 246 עד 221 לפנה"ס) בזו הלשון: "לכבוד המלך תלמי והמלכה ברניקה אחותו ורעייתו

וילדיהם [בנו] היהודים את בית התפילה". בארץ ישראל לא היו עדויות ארכיאולוגיות לקיום מלפני חורבן הבית עד לשנת 1913. בשנה זו נמצאה כתובת המעידה על קיומו של בית כנסת בירושלים:

"תאודוטוס בן וטנוס כהן וראש בית הכנסת (ארכיסינגוגוס)
בן ראש בית כנסת; נכדו של ראש בית כנסת
בנה את בית הכנסת לשם קריאת תורה ולימוד מצוות
(ו)את האכסניה והחדרים (ו)מתקני המים
לשם הארכת הנצרכים מן הנכר
שאותו (את בית הכנסת) יסדו אבותיו והזקנים וסימונידס"

מהכתובת, המתוארכת לשלהי תקופת בית שני, אנו למדים שתאודוטוס בן וטנוס בנה בית כנסת בירושלים, ושאינו וסבו שימשו גם הם כראשי בית כנסת. עוד אנו למדים שבבית הכנסת למדו תורה ולמדו את המצוות. אבל רגע, בואו ניזכר באותן עדויות שהזכרתי מהברית החדשה. גם הן מדברות על לימוד ו/או קריאת התורה. יש לפנינו התאמה מעניינת בין הארכיאולוגיה לבין תאור תפקיד בית הכנסת בברית החדשה. שני המקורות הללו מסכימים שעוד בטרם חרב בית המקדש כבר היו קיימים בתי כנסת ושהיה נהוג לקרוא בהם את התורה וללמוד אותה. אם כך, ברור לחלוטין שבית הכנסת היה קיים כבר כמה מאות שנים לפני שחרב בית המקדש השני, אולם מתי בדיוק הוקם בית הכנסת הראשון? לצערי אין לנו תשובה ברורה לשאלה. יש חוקרים הסבורים

גולי בבל, 1977

שכבר גולי בבל הקימו בית כנסת, ושהם הביאו עימם את המוסד החדש כאשר שבו ליהודה, לאחר הצהרת כורש. אחרים סבורים שבית הכנסת החל את דרכו במהלך ימי בית שני. קיים גם ויכוח בין החוקרים השונים האם בית הכנסת הראשון הוקם בארץ ישראל, וממנה "יוצא" לגולה, או שמא ההפך, הוא הוקם בתחילה בגולה ולאחר מכן "יובא" לארץ ישראל. בין אלה הסבורים שבית הכנסת נוצר מחוץ לארץ ישראל יש ויכוח היכן למעשה הוא נוצר. שתי הדעות הנפוצות ביותר הן בבל (דעה שכבר הוזכרה במאמר) ומצרים. כך או כך, איננו יודעים בדיוק היכן ומתי נוצר בית הכנסת, אך ברור לכל שכמה מאות שנים לפני חורבן בית שני, בית הכנסת כבר אפיין את קהילות ישראל ביהודה ומחוצה לה.

כאשר אנו קוראים בעיון את העדויות מהברית החדשה ומהכתובות הארכיאולוגיות שהבאתי, קשה שלא לשים לב לעובדה שהם כלל לא מזכירים תפילה. האם יתכן שבתקופת בית שני באו היהודים לבית הכנסת מדי שבת אך לא התפללו בו? לנו היום קשה להבין זאת, אך מרבית החוקרים סבורים שכך בדיוק היה. מרבית החוקרים סבורים שבית הכנסת בתקופת בית שני לא נועד לתפילות. בבית הכנסת קראו את התורה, למדו את המצוות, אך לא התפללו בו. שוב, חשוב להדגיש שיש חוקרים הסבורים שכבר בימי בית שני נהגו להתפלל בבית הכנסת, אך זוהי דעת המיעוט במחקר. על מנת לנסות ולהעריך מתי בעצם החלו להתפלל בבית הכנסת צריך לנסות ולהעריך מתי בכלל החלו להתפלל. גם כאן, למרבה הצער אין תשובה ברורה. התפילה

מוזכרת אומנם כבר במקרא, אך כתפילת יחיד ספונטנית, המכילה בקשה מה' או דבר תודה לה', ולא כתפילת ציבור המתנהלת כסדרה מדי פרק זמן קבוע. דוגמאות לכך הן תפילת חנה, אם שמואל (שמואל א' א' 12-10), תפילת משה על בני ישראל לאחר חטא העגל (שמות ל"ב 11-13) ודוגמאות נוספות. מתי אם כך הפכו התפילות מתפילות אישיות וספונטניות לתפילות ציבור הנערכות במועדים קבועים וידועים מראש? יש חוקרים הסבורים כי ניתן למצוא את ניצני התהליך כבר בימי בית שני. כך למשל, בספר מקבים ב' מסופר שיהודה המקבי יצא למדבר יחד עם תשעה אנשים נוספים לחיות חיי קדושה. יש חוקרים הרואים במספר האנשים שברחו למדבר (10) כהקפדה על מניין, אחרים רואים זאת כבריחה למדבר ותו לא. מקור אחר שמתאר מניין של עשרה אנשים בזיקה לפולחן הוא סרך היחד. המדובר הוא במגילה מהמגילות הגנוזות, המתאר את התקנון של הכת שחיה בקומראן. בטור 1 במגילה כתוב על המקום "אשר יהיו שם עשרה אנשים דורש בתורה יומם ולילה". דה עקא, לא רק שמדובר בכת שהתפצלה מהיהדות הנורמטיבית (לא הכירה בסמכות הכהנים, אימצה לוח שנה אחר וכד'), המניין נזכר בצמוד ללימוד התורה, ולא בצמוד לתפילה. אולם דומה שהמקור המרשים ביותר המתאר תפילה החוזרת על עצמה שלוש פעמים ביום הוא ספר דניאל. בפרק ו' 11 מתואר כיצד דניאל מתפלל שלוש פעמים ביום לכיוון ירושלים. אינני מביא את הפסוק במקור, משום שהוא בארמית. כאן שוב יש לסייג מעט את ההתלהבות, התפילה המתוארת היא תפילת יחיד, ולא תפילת ציבור. אלו הם הרמזים העיקריים שעליהם נתלים אלו הטוענים שכבר בימי בית שני נהגו להתפלל.

גליונית 100 שנה לגילוי הגניזה הקהירים, ו-50 שנה לגילוי מגילות מדבר יהודה, 1997

מרבית החוקרים סבורים שתפילת הציבור הונהגה על ידי חז"ל לאחר חורבן הבית השני, שכן בית הכנסת יכול למלא את הפונקציה של מקום תפילת הציבור רק לאחר חיבור תפילות הציבור הראשונות. מתי, אם כך, הפכה התפילה לחובה עבור כל יהודי

מאמין? מרבית החוקרים סבורים שהמועד האפשרי האחרון הוא חיבור תפילת העמידה ("תפילת שמונה עשרה") בזמנו של רבן גמליאל השני. כזכור, בית המקדש נחרב בשנת 70 לספירה. עוד לפני חורבן ירושלים, הצליח ר' יוחנן בן זכאי לחמוק מהעיר הנצורה ולהקים בית מדרש ביבנה, בית מדרש שהחל להתאים את היהדות לתקופה שבה בית המקדש כבר לא קיים. את ר' יוחנן בן זכאי החליף רבן גמליאל השני, כך שניתן לתארך את חיבור תפילת העמידה לסוף המאה הראשונה לספירה. חשוב לציין שלפי המסורת אנשי הכנסת הגדולה, הם שחיבור את תפילת העמידה, בזיקה להקרבת הקורבנות בבית המקדש. לפי המסורת נשתכחה התפילה הזאת מישראל, ורבי שמעון הפקולי חידש אותה לבקשת רבן גמליאל. כיצד יכלה תפילה להישכח מכל היהודים? הסיבה היא שהתפילה נאמרה, ככל הנראה, על ידי הכהנים, ולא על ידי כלל בית ישראל. רק בתקופת רבן גמליאל השני, קרי לקראת סוף המאה הראשונה לספירה, הפכה תפילת העמידה לתפילת חובה עבור כל יהודי מאמין, ולכן וסביר להניח שזוהי נקודת הזמן המאוחרת ביותר, שבה ניתן להניח שחל המפנה בתפקוד בית הכנסת, ממקום כינוס לצורך לימוד תורה ומצוות, למקום כינוס לצורך תפילה.

מצדה (1965), הרודיון (2011) וגמלא (1990)

הזכרתי כבר את אותן כתובות ארכיאולוגיות המוכיחות את קיומו של בית הכנסת עוד בתקופת בית שני, אך האם נמצאו פרט לכתובת גם בתי כנסת מתקופת בית שני בארץ ישראל? התשובה לכך היא חיובית. בית הכנסת הראשון מימי בית שני שנמצא היה במצדה. הוא נחשף בשנת 1966 על ידי יגאל ידין, ותוארך לימי המרד הגדול. באותה שנה התגלה גם בהרודיון בית כנסת ששימש את הקנאים שהתבצרו במקום (בזמן החפירות, לפני מלחמת ששת הימים, הרודיון היה בתוך תחום ממלכת ירדן). ניתן היה לטעון שבתי כנסת אלו הוקמו בצוק העיתים, כאשר המתבצרים באותם אתרים לא יכלו לעלות לרגל לירושלים, אבל בשנת 1978 חשף שמריהו גוטמן את בית הכנסת בגמלא, שמתוארך לראשית המאה הראשונה לספירה או סוף המאה הראשונה לפני הספירה (כשבעים שנה לפני חורבן בית המקדש). אהוד נצר חשף בית כנסת

מתקופת החשמונאים סמוך לארמון החורף שלהם ביריחו. רשות העתיקות חשפה בית כנסת במודיעין מימי הורדוס.

מבנה בית כנסת מהמאה ה-5
שנחשף בגולן, 2014

לסיכום ניתן לומר שבניגוד לדעה הרווחת בציבור, בית הכנסת החל את דרכו הרבה לפני חורבן הבית השני. נקודת הזמן שבה החל בית הכנסת את דרכו לוטה בערפל. כל החוקרים מסכימים שבימי בית שני בית הכנסת אפיין את קהילות ישראל, אך לא ברור האם הוא נוצר בתקופת גלות בבל או בתקופת בית שני. דעת הרוב במחקר סוברת שבתחילה השימוש העיקרי בבית הכנסת היה ללימוד התורה והמצוות, ולא לתפילה. דעת המיעוט במחקר טוענת שכבר בימי בית שני גם התפללו בבית הכנסת, רוב החוקרים סבורים שתפילות הציבור ביהדות פותחו בתקופה שבין חורבן בית שני לסוף מרד בר כוכבא (70 – 135 לספירה), וממילא לפני התפתחות זאת ביהדות אין לקשר את בית הכנסת לתפילת הציבור.

לתגובות ניתן לפנות לשמוליק כהן בכתובת scohn@netvision.net.il

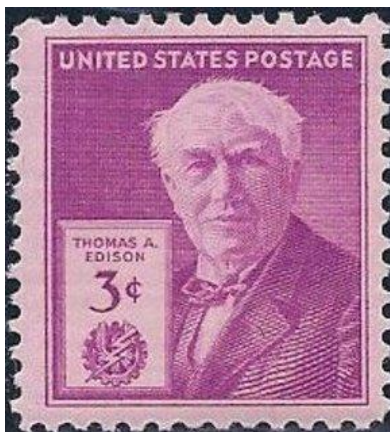
חידון מספר 76

איזו מדינה?

איך נקראת המדינה שהנפיקה את הבול שלפניכם?

- א. אורוגוואי
- ב. ארגנטינה
- ג. אזרבייג'ן
- ד. אוזבקיסטן

מי האיש?

מי האיש הנראה בבול?
באיזה תחום עסק?
מה הייתה תרומתו הגדולה ביותר לאנושות?

זהה את הכלי

מהו כלי הנגינה הנראה בבול?
באילו מדינות הוא נפוץ, בעיקר?

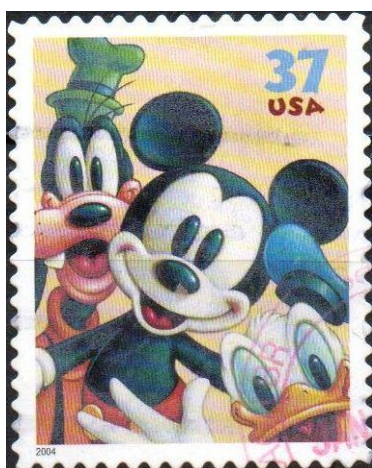
את הפתרונות יש לשלוח למערכת nosonchik@gmail.com עד ל-15 באוגוסט. הפותרים מתבקשים לציין את גילם. בין הילדים ובני הנוער שיפתרו נכונה את החידות יוגרל פרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית. התשובות לחידות ושם הזוכה יפורסמו בגליון הבא.

פתרון חידון מספר 75

איזו מדינה?

התשובה הנכונה היא ב' - בלארוס

מי הדמות?

במרכז הבול נראית דמותו המוכרת של מיקי מאוס – ללא ספק העכבר המפורסם ביותר בעולם. מיקי הוא יצירתו של אמן האנימציה וולט דיסני, אשר המציא אותו לראשונה בשנת 1928.

זהה את האתר

לפנינו הפירמידות של גיזה, הנמצאות ליד קאהיר. הפירמידות הן אחד משבעת פלאי העולם העתיק, והיחיד ששרד עד היום. הפירמידות שימשו לקבורתם של מלכי מצרים.

בהגרלה שנערכה בין הפותרים נכונה עלה שמה של ערבה ענבר בת ה-12. ערבה זוכה בפרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית.

מכתבים למערכת – לכל תגובה, הצעה או שאלה ניתן לפנות אלינו בכתובת
nosonchik@gmail.com